

Indhegnede romertidsgårde ved Jyllinge

Kulturhistorisk rapport til Roskilde Kommune
Udarbejdet af Ole Thirup Kastholm
© ROSKILDE MUSEUM

ROSKILDE
MUSEUM

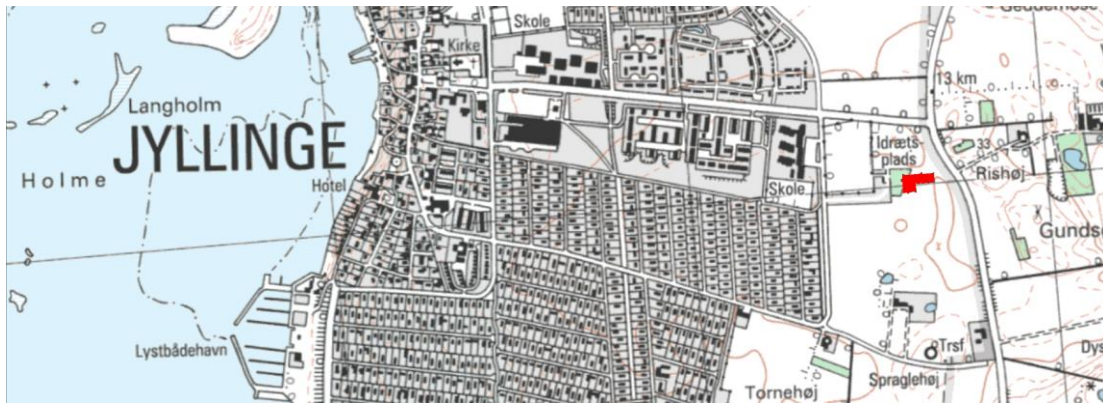

Fig. 1. Det udgravede område markeret på 4 cm-kort (© Kort- & Matrikelstyrelsen).

Indledning

Forud for Roskilde Kommunes udvidelse af boldbanerne ved Baunegårdsvej øst for Jyllinge, foretog Roskilde Museum i begyndelsen af maj 2011 en arkæologisk prøvegravning af det ca. 1 hektar store markareal, som var udlagt til formålet. Undersøgelsen afdækkede en større koncentration af forhistoriske stolpehuller, som udgjorde sporene efter flere bygninger fra jernalderen. Med ønsket om at klarlægge denne bebyggelses omfang, karakter og alder indstillede Roskilde Museum til Kulturarvsstyrelsen, at der blev foretaget en arkæologisk nødudgravning af de pågældende fortidsminder, før arealet kunne frigives til det planlagte anlægsarbejde. Denne udgravning fandt sted i maj og juni 2011.

Landskabet

Jyllinge ligger på kanten af et jævnt bølget bakkeplateau med stejle, tilgroede klinter ned til Roskilde fjord. Mod nord og syd afgrænses området naturligt af henholdsvis Værebros og Hove ådale, og mod øst ændrer landskabet sig til et mere kuperet terræn præget af vand- og mosehuller.

Området, hvor boldbanerne skulle anlægges, fremstod som ret jævnt terræn, dog med et svagt øst-vestgående højdedrag beliggende knap 26 m over havets overflade, hvor udgravningsfeltet blev lagt (fig. 1). Mod nord og mod syd dykker landskabet en smule, og her har givetvis været dybere lavninger før i tiden, i dag udvisket af pløjning. Visuelt er landskabet som helhed kendetegnet af det fremtrædende højdedrag mod øst, på den anden side hovedvejen – et højdedrag, som i fordums tider var præget af adskillige gravhøje, som nu er gravet bort eller pløjet ned til knap synbare højninger i terrænet. Derudover ligger der en markant gravhøj, Spraglehøj, ca. 500 m mod syd. I dag er højen dog skjult bag træer, når man står ved boldbanerne.

Udgravningsfeltet

Med en gravemaskine blev pløjemulden fjernet fra et areal på 3250 m², altså knap en tredjedel af de nye boldbaners samlede areal. Herefter fremstod undergrunden som en lysere flade, bestående af gulbrunt sandet ler, og i den vestlige del af arealet som rent, gult sand. I fladen tegnede hullerne efter fortidens nedgravede konstruktioner sig som mørke plamager.

Der blev registreret i alt 614 af dem. Langt størstedelen var stolpehuller, nemlig 490 stk., men der var også brønde og andre nedgravninger på området.

Fig. 2. Plan over udgravningen. Hustomter og hegn er markeret med raster. Brønde er markeret med blå (Tegning Roskilde Museum).

Bebbyggelsen

Blandt de mange stolpehuller kunne udskilles syv stolpebyggede konstruktioner, der blev nummereret I-VII, hvoraf I-IV var langhuse med vægforløb og skillerum bevaret i nogen grad, og V-VII var hegnsforløb tilknyttet de tre af langhusene.

Formentlig har de fire langhuse ikke eksisteret på samme tid, men repræsenterer hver deres fase i den samme gård – hver deres generation om man vil. Der er ikke overlap mellem gårdene på en måde, der gør det muligt at sige noget om, hvad der ældst, og numrene i den følgende gennemgang er i den henseende tilfældige (fig. 2).

Gård I

Denne gård lå centralt på udgravningsfeltet og bestod af et langhus og dele af et hegn mod nord (konstruktion I og VII). Langhuset var velbevaret med spor efter vægge og indre konstruktioner. Det lå med gavlene omtrent øst-vest, dog med en lille drejning mod VNV-

ØSØ. Husets længde er 25,5 m og på det bredeste sted måler det 7 m. Husets vægforløb krummer let, og bredden ved gavlene er knap 5 m. Grundarealet har været ca. 150 m², og huset er opdelt i en øst- og en vestdel af en indre skillevæg. Den vestlige del er størst. Det hegn, som må formodes at være knyttet til gården, består af spredte stolpehuller i hver sit bælte nord for langhusets gavle, og danner antageligt en halvkreds nord om huset, uden for det undersøgte areal.

Fig. 3. Konstruktion II (Tegning Roskilde Museum).

Gård II

Umiddelbart mod øst lå gård II, ligeledes bestående af et velbevaret langhus med tilhørende hegn (konstruktion II og VI). Huset har en størrelse på 20,4 m længde og 6,6 m bredde, dog ca. 5 m ved gavlene (fig. 3). Husets grundareal er knap 125 m². Også her deler en skillevæg bygningen i to, hvor den østlige udgør den største del. Hegnet, der hører til huset, strækker sig i to bælte fra hver sin gavlende. Som ved gård I strækker hegnet sig formentlig mod nord, ud over det undersøgte areal.

Gård III

På den vestlige del af udgravningsfeltet, næsten sammenfaldende med gård IV, lå gård III, hvoraf kun selve huset var bevaret (konstruktion III). Der er tale om et hus på 17,5 m længde

og 6,5 m bredde, dog er væggen kun delvist bevaret her, antageligt på grund af den sandede undergrund, som er gennemrodet af trærødder og dyregange. Huset er opdelt af en skillevæg.

Gård IV

Gård IV består som gård I og II af et langhus (konstruktion IV og V). Huset har en størrelse på ca. 24 m længde og 6,4 m bredde, som med gård III er væggene kun delvist bevaret. Også dette hus har en skillevæg. Hegnet er bevaret i sin fulde udstrækning og danner et halvkredsformet aflukke på ca. 330 m² nord for langhuset. Nordligst i hegnet er der en forstærkning, hvilket ganske givet har været indgangsporten til aflukket.

Brønde

På området blev der fundet i alt fem brønde. De var kendetegnet af en dybde på mellem 1,1 og 1,5 m, og bestod af en – oftest cirkulær – nedgravning med lodrette sider. Det materiale, som brøndhullerne var fyldt op med, bar præg af vandaflejringer, hvilket må betyde, at de var blevet fyldt langsomt op, mens der var vand i bunden. Efterhånden har man dog sløjftet brøndene helt og kastet dem til med muldjord, der så sad som en prop øverst (fig. 4). I brøndfyldet blev der fundet potteskår fra kasserede lerkar. Sikkert har der også været dyrekogler fra måltidsrester, men de sandede jordbundsforhold har været for ugunstige til, at koglerne kunne bevares til i dag.

Fig. 4. Foto af tværsnit gennem brønden A380 (Foto Roskilde Museum).

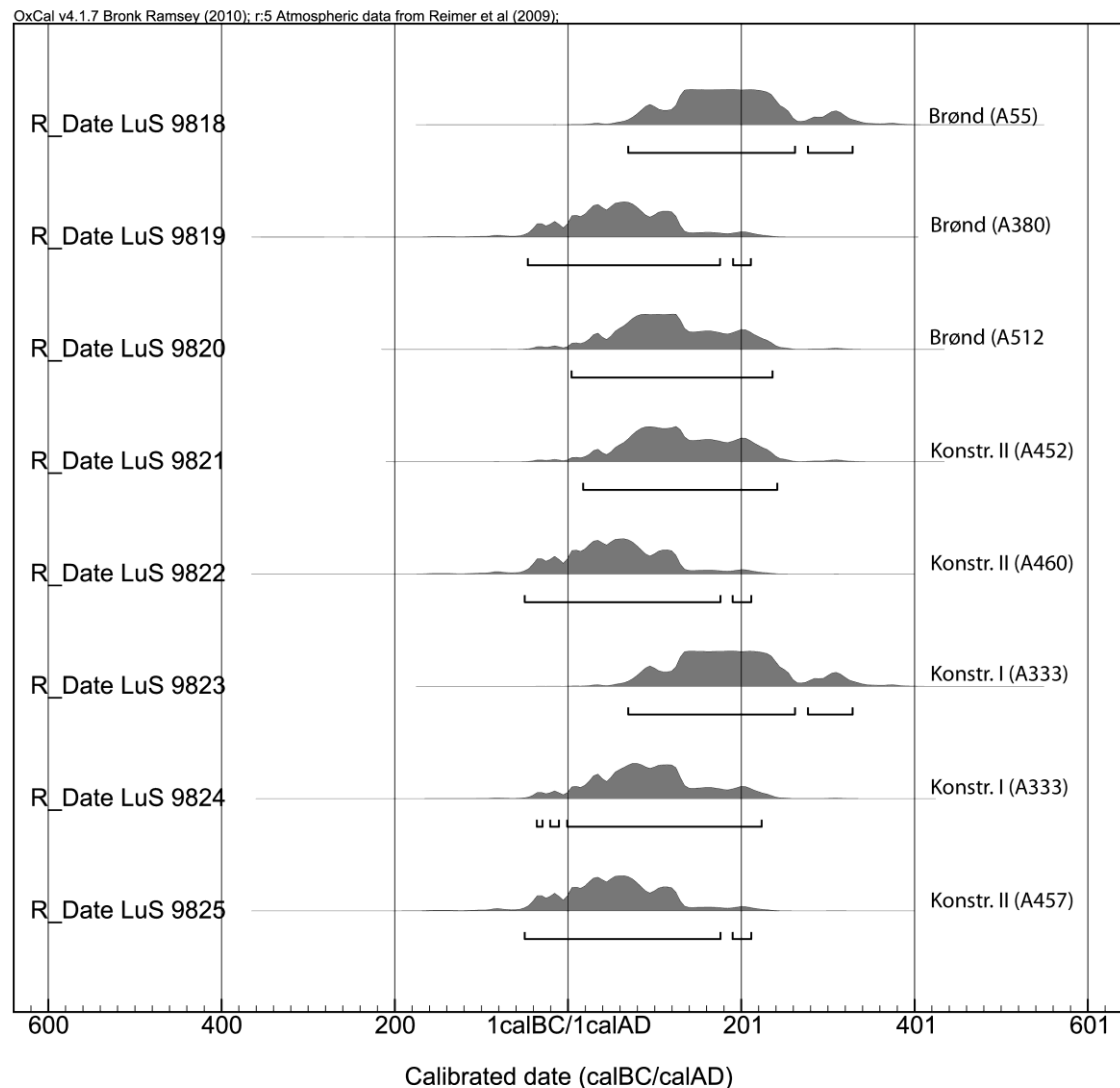

Fig. 5. Kulstof 14-resultaterne. Den nederste linje angiver kalenderår (Kalibreret med OxCal 4.1 © Bronk Ramsey 2010 med data fra Reimer *et alii.* 2009).

Datering

Når alderen på forhistoriske huse skal bestemmes, kan man benytte sig af forskellige metoder. Bedst er det selvfølgelig at sammenholde flere metoder, arkæologiske og naturvidenskabelige. Ofte har arkæologerne allerede fra starten en idé om, hvilket tidsrum det drejer sig om; det kan især være begrundet i husenes grundplan og karakter, som har varieret gennem tiden. Sådan var det også ved Jyllinge, hvor det allerede efter prøvegravningen stod klart, at der var tale om bebyggelsesspor fra jernalderen. Under udgravningen, og ved den efterfølgende bearbejdning, er denne datering blevet indkredset yderligere. De to bedst bevarede langhuse, konstruktion I og II, har tydelige fællestræk med andre hustomter som vi kender fra romersk jernalder (0-375 e.v.t.). Blandt andre kan nævnes paralleller fra Benløse ved Ringsted, hvor der er udgravet to hustomter, som i størrelse, vægforløb såvel som fordeling af tagbærende stolper er meget lig gård I og II fra Jyllinge. Husene fra Benløse er på

baggrund af kulstof 14-analyseret forkullet korn fra stolpehullerne dateret til de to første århundreder efter tidsregningens begyndelse.¹

Gårdene fra Jyllinge blev også kulstof-14 analyseret. Fra brøndene og adskillige stolpehuller i husene blev udtaget jordprøver, der efterfølgende blev undersøgt for eksempelvis brændt korn. I en mindre del af prøverne var der faktisk korn, og i alt otte af disse blev sendt til kulstof-14 analyse på Lunds Universitet. Resultaterne viser, at samtlige af de brændte korn stammer fra de første to århundreder efter tidsregningens begyndelse (fig. 5).² Spørgsmålet man her må stille sig er så, hvorvidt de brændte korn har samme alder som de huse og brønde, de blev fundet i; det kan nemlig ikke udelukkes, at kornet stammer fra ældre aktiviteter som for eksempel markafbrænding, og er røget med ned, da stolpen i sin tid blev nedgravet – eller sågar kan kornet også være af nyere dato end bebyggelsen, og være bragt ned i stolpehullet af dyr eller frostsprækker. Den bedste metode til at imødegå denne usikkerhed er at foretage mange kulstof 14-analyser, og anskue resultatet som helhed, samt kildekritisk vurdere risikoen for eventuel "forurening" af resultaterne – som for eksempel langvarig bebyggelse på stedet eller aktiviteter fra flere forskellige perioder. Analyseresultaterne fra Jyllinge forekommer, de nævnte forbehold taget i betragtning, at være troværdige til datering af gårdene: for det første stemmer de indbyrdes overens, for det andet synes der ikke at være spor efter forurening fra andre perioder, og – sidst, men ikke mindst – de strider ikke grundlæggende mod det arkæologiske materiale.

På den baggrund kan det konkluderes, at gårdene ved Jyllinge er opført på et tidspunkt i perioden fra tidsregningens begyndelse og til omkring 200 e.v.t. Som tidligere nævnt har de fire gårde ikke eksisteret samtidig, men skal ses som flere faser af den samme gård. Forudsætter vi, at hver fase stod i ca. 30 år før den var udtjent og en ny blev opført – og her er jo ikke taget højde for, at en fases levetid kunne nedbringes ved ildebrand – har der altså været kontinuerlig bebyggelse i omkring 120 år på dette sted.

De indhegnede gårde

Mens indhegnede gårdsenheder fra denne del af forhistorien siden 1960'erne har været et kendt syn på de omfangsrige jyske bopladsudgravninger, så glimrede de længe ved deres fravær i det sjællandske materiale. Først i 1980'erne dukkede enkelte eksempler op blandt andet på den københavnske vestegn, og her tydeligst i Torstorp Vesterby ved Høje Taastrup, hvor et langhus (hus 18) var omgærdet af et cirkulært hegn. I indhegningen fandtes desuden enkelte mindre konstruktioner, som skal tilknyttes driften.³

I 2009 udgravede Roskilde Museum to indhegnede romertidsgårde sydvest for Roskilde, ved Lindenborgvej. Sporene var velbevarede, og det sås tydeligt, at gårdenes langhuse havde været omgærdede af halvkredsformede hegn (fig. 6). Hegnet bestod af aftrykkene efter kraftige, dobbeltsatte stolper, hvilket betyder, at det har været en overdækket

¹ Christensen, K. 2011, s. 269 og fig. 3-4.

² Dateringer i kulstof 14-år BP: LuS 9818, 1830±50; LuS 9819, 1940±50; LuS 9820, 1895±50; LuS 9821, 1885±50; LuS 9822, 1945±50; LuS 9823, 1830±50; LuS 9824, 1915±50; LuS 9825, 1945±50.

³ Fonnesbech-Sandberg 1992, s. 22 ff.

konstruktion, og således ikke alene har været en afskærmning, men også i sig selv udgjort en bygningsenhed, formentlig gårdens driftsbygninger. Mod nordvest sås sporene efter en indgangsport til den lukkede gårdsplads som hegnet dannede nord for langhuset.⁴ Denne type gård adskiller sig klart fra den førnævnte ved Torstorp Vesterby, hvor det omgivende hegn bestod af et enkelt stolpeforløb, og derudover indhegnede et meget større areal.

Gårdene fra Jyllinge har lignende halvkredsformede hegn, om end billedet ikke står helt så klart som ved gårdene fra Lindenbergvej. Desværre blev kun et enkelt af hegnene fuldstændigt udgravet, hvorved en kraftig indgangsport mod nord blev erkendt. Om hegnsforløbene også her har været overdækkede er ikke helt til at fastslå, men en kombination af enkelthegegn og overdækket hegn kan heller ikke udelukkes.

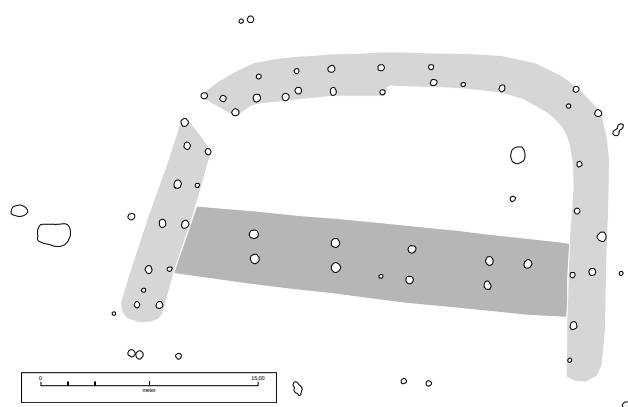

Fig. 6. Gård II fra Lindenbergvej. Dateret til yngre romersk jernalder (tegning Roskilde Museum).

Romersk jernalder ved Jyllinge

De nyfundne gårde ved Jyllinge er et kærtkomment bidrag til egnens historie i romersk jernalder. I Jyllinge og nærmeste omegn er der hidtil kun fremkommet ganske få arkæologiske spor fra denne periode (fig. 7). Umiddelbart mod syd blev i begyndelsen af 1990'erne udgravet flere forhistoriske nedgravninger, og i en af disse fandtes et lerkar fra romersk jernalder, som i dag kan ses udstillet på Fjordcenter Jyllinge.⁵ Muligvis tilhører disse gruber en nærliggende romertidsgård, der må have ligget syd for de netop fundne. Lidt længere mod sydvest, på Smakkevej i Jyllinges nuværende udkant, udgravede Nationalmuseet i 1953 en hustomt, som også skal dateres til romersk jernalder.⁶ Med disse få nedslag ses det altså, at området har været bebygget flere steder i denne periode, og det må vel ventes, at der kan findes mere af samme slags på de omkringliggende marker, samt at meget kan være ødelagt ved udbygningen af Jyllinges parcelhuskvarterer.

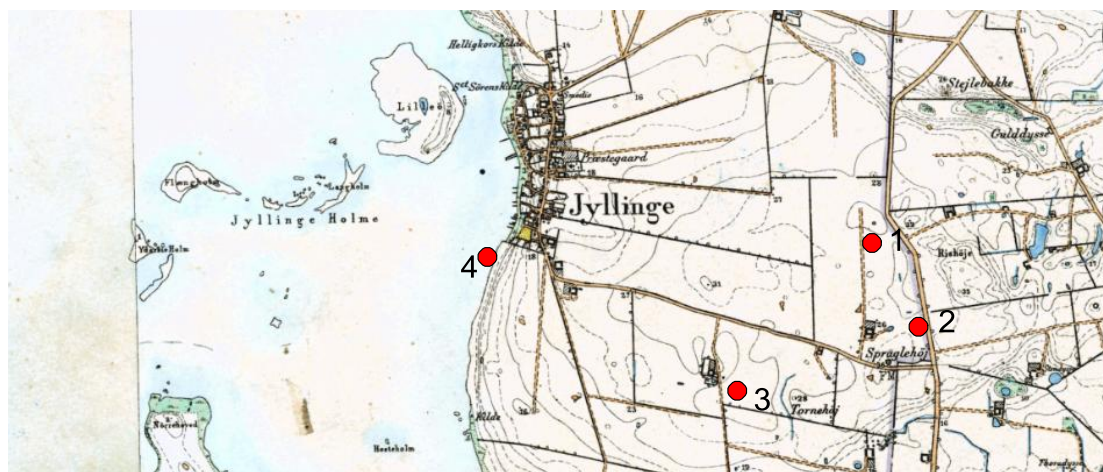
Et interessant fund fra perioden, som understreger området nærhed til Roskilde Fjord, er den stammebåd, som Nationalmuseets Skibshistoriske Laboratorium udgravede i 1972 lidt syd for Jyllinges gamle havn. Båden, som lidt ud for strandbredden var

⁴ Kastholm 2011, s. 68 ff.

⁵ Pers. medd. fra Jørgen Busch, daværende formand for Egnshistorisk Forenings Arkæologigruppe, som forestod udgravningen. Tak til Anne K. Hansen og Vibeke Kaiser-Hansen, Fjordcenter Jyllinge, for uddybende oplysninger om fundet. Se også Busch 2004, s. 201.

⁶ Sb.-nr. 020407-26, udgravning ved Ole Klindt-Jensen, j.nr. 309/53 "Vandmøllegård" i topografisk arkiv på Nationalmuseet/Danmarks Oldtid.

Stammebåden fra Jyllinge og gårdtomterne under de nyanlagte boldbaner er nogenlunde samtidige, men det forbliver rent gætværk, om der dengang var en direkte sammenhæng mellem båden og netop de gårde. Alligevel er det en fristende tanke, at akkurat de mennesker, som levede deres liv på denne plet, har brugt båden, og med den skaffet sig et kosttilskud fra fjordens spisekammer. Under alle omstændigheder vidner fundene som helhed om de mangeartede aktiviteter i Jyllingeområdet i århundrederne efter tidsregningens begyndelse.

Forløb, opmåling og dokumentation

Udgravningen havde stor offentlig interesse. Undervejs var der besøg af journalister fra Roskilde Dagblad samt Egedal Lokalavis, fire 5. klasser fra Jyllinge Skole samt

⁹ Jf. Christensen 1996, s. 240.

en del enkeltpersoner (fig. 8). Onsdag d. 16. arrangerede museet i samarbejde med bygherre en rundvisning på udgravningen, der blev besøgt af flere end 60 borgere.

Opmåling

På udgravningsfeltet udlagdes et traditionelt målesystem bestående af et koordinatsystem, opsat med jernsøm med udgangspunkt i x/y 500/1000 (stigende mod hhv. øst og nord), omtrentligt orienteret retvinklet i f.t. verdenshjørnerne. Systemet blev udvinklet v.h.a. pythagoras ud fra en centralt placeret hovedlinje opsat med landmålerstokke. Denne hovedlinje blev efterfølgende georefereret med GPS i Euref 89 UTM zone 32. I feltets nordvestlige kvadrant blev oprettet et fikspunkt på jernrør. Fikspunktet blev indmålt med GPS og dermed georefereret i DVR90. Fikspunktet stod i kote 25.84 m.

Fig. 8. Femte klasse fra Jyllinge skole danner "husvæg" i konstruktion II (Foto Roskilde Museum).

Udgravningsmetode

På basis af forundersøgelsens resultater blev der udpeget et interesseområde, hvor muldlaget blev afrømmet med gravemaskine. Til formålet anvendtes en Cat 325C (27 t.) på bælter, forsynet med en rabatskovl på 2 m bredde. De kulturhistoriske fyldskifter, som kunne iagttages i fladen, blev indridset med skovl og markeret med bambuspinde. På basis af det udlagte målesystem, jf. afsnit 5.1, blev fladen herefter tegnet i skala 1:50 på millimeterkvadreret tegnefolie. Ved snitning anvendtes primært spade eller skovl, sekundært graveske. En minigraver (Neuson 1,5 t.) med 100 cm kipbar rabatskovl blev dog anvendt til snitning af de største gruber. Størstedelen af anlæg blev udgravet, undtaget solitære stolpehuller. Nivellementer blev foretaget spredt på feltet, med hovedvægt på

huskonstruktionerne, men ikke på hvert enkelt anlæg. Profilsnit blev tegnet i 1:10, enkelte dog 1:20, på millimeterkvadreret tegnefolie. Udvalgte anlæg blev tillige fotograferet. Ved fotografering anvendtes digitalt spejlreflekskamera, og optagelserne er lagret i tiff-format. Erkendte anlæg blev oplistet på liste nummereret med A-nr. (A1-A614). Fladetegninger blev fortløbende nummereret med T-nr. (T1-T16), og snittegninger med ST-nr. (ST1-ST29). Fundnumre er først tildelt ved efterbearbejdningen (x1-x57) og fotos er navngivet med unikke filnumre og udspecificeret på fotoliste.

Der blev udtaget jordprøver til floterings/soldning fra udvalgte anlæg. Det tilstræbtes at få et repræsentativt udvalg prøver fra hver bygningskonstruktion, primært fra stolpespor. Prøverne havde en volumen på ca. 2 l. Prøverne er efterfølgende blevet floteret og soldet på museet, og som ovenfor beskrevet sendt til kulstof 14-analyse på Lunds Universitet.

Udgravningens data

Ansvarlig for den arkæologisk undersøgelse var Roskilde Museum v/ museumsinspektør, ph.d. Jens Ulriksen, som lejlighedsvist deltog i feltarbejdet. Daglig udgravningsleder og beretningsansvarlig var arkæolog, cand. mag. Ole Thirup Kastholm, der blev assisteret af arkæolog, ph.d. Bo Jensen og museumsmedarbejder Niels K. W. Nielsen. Som volontører med metaldetektor medvirkede Eva Brix, Ib Nielsen og Mauritz Tchicai. Kontaktperson for bygherre var landskabsarkitekt Tina Vesth. Maskinkraft blev leveret af fa. Gorm Hansen & Søn, Roskilde. Skurmateriel samt minigraver blev leveret af fa. GSV Materieludlejning A/S, Ishøj.

Det af Roskilde Museum udarbejdede udgravningsbudget blev godkendt af Kulturarvsstyrelsen i skrivelse af 12. maj 2011 og efterfølgende af bygherre pr. mail af 16. maj 2011. Sagens omkostninger blev i henhold til museumslovens § 26 stk. 2 og § 27 stk. 4 afholdt af bygherren: Roskilde Kommune. Sagens korrespondancer og originaldokumentation opbevares på Roskilde Museum under j.nr. ROM 2820 Baunegårdsvej.

Ole Thirup Kastholm

Arkæolog, cand. mag.

Roskilde Museum 6. dec. 2011

Litteratur

- Christensen, A.E. 1996: Innlandsbåtene, spennende men lite kjent. *Årbok for Norsk Skogbruksmuseum*, nr. 14, s. 229-246.
- Christensen, K. 2011: [cat. no. 21] Fertile Central Zealand – Iron Age Settlement at Ringsted. I: L. Boye (ed.): *The Iron Age on Zealand. Status and Perspectives*. Nordiske Fortidsminder, Serie C, vol. 8, s. 268-270.
- Crumlin-Pedersen, O. 1978: *Søvejen til Roskilde*. Roskilde.
- Fonnesbech-Sandberg, E. 1992. Problemer i østsjællandssk bopladsarkæologi. I: U. Lund Hansen & S. Nielsen (red.): *Sjællands Jernalder. Beretning fra et symposium 24. IV. 1990 i København*, s. 21-36. København.
- Busch, J. 2004: Egnshistorisk Forenings Arkæologigruppe. I: A. Hjort Rasmussen (red.): *Levende fortid. Glimt af Gundsøs kulturhistorie*, s. 199-203. Jyllinge.
- Kastholm, O.T. 2011: Gårde og grøfter – 1000 år ved Hyrdehøjskoven. I: O.T. Kastholm & A. Crone-Langkjær (red.): *6000 år i grøften – arkæologi langs motorvejen mellem Fløng og Roskilde*, s. 66-87. Roskilde.
- Reimer, P. J. et alii. 2009: IntCal09 and Marine09 radiocarbon age calibration curves, 0-50,000 years cal BP. *Radiocarbon*, 51(4), s. 1111-1150.
- Rieck, F. & O. Crumlin-Pedersen 1988: *Både fra Danmarks Oldtid*. Roskilde.

Tidstavle

År	Periode	
1500	Nyere tid	Nyere tid
1050	Middelalder	Middelalder
900	Vikingetid	Yngre jernalder
775/800	yngre ældre	
530	Germansk jernalder	
375	yngre ældre	Ældre jernalder
160	Romersk jernalder	
Kr.f.	yngre ældre	
500	Førromersk jernalder	Bronzealder
	Yngre bronzealder	
	VI	
	V	
1000	IV	
	Ældre bronzealder	
	III	Yngre stenalder
	II	
1700	I	
	Senneolitikum	
2400	Stridsøksekultur/ Enkeltgravskultur/	
2800	Mellemneolitikum B	
	Grubekeramisk kultur	
	Tragtbægerkultur/ Mellemneolitikum A	
3200	Tragtbægerkultur/	
3900	Tidlig neolitikum	
	Ertebøllekultur	Ældre stenalder
5400	Kongemosekultur	
6800	Maglemosekultur	
9000	Ahrensburgkultur	
10.000	Brommekultur	
11.500	Federmesserkultur	
12.000	Hamburgkultur	

